Överväganden i taxeringsnämnd vid skönstaxering av rörelse[1)]

Av länsrevisor Magnus af Ekenstam

Skönstaxeringsinstitutet fixeras i § 21 T. F. på följande sätt: "Har deklaration ej avgivits eller kan, på grund av brister i deklarationen eller bristfälligt underlag för sådan, skattskyldigs inkomst av viss förvärvskälla icke tillförlitligen beräknas, skall inkomsten uppskattas efter vad med hänsyn till föreliggande omständigheter såsom verksamhetens art och omfattning finnes skäligt."

Skönstaxering av rörelse kan sålunda ifrågakomma i tre olika typfall: ingen deklaration, bristfällig deklaration eller brister i räkenskaperna som underlag till deklarationen.

Synpunkter kommer här i första hand att anläggas på det mellersta typfallet men härifrån torde viss vägledning kunna hämtas för behandling även av de övriga båda typfallen. Brister i deklarationen och bristfälligt underlag tycker man borde förhålla sig till varandra som två kommunicerande kärl. Men verkligheten visar att om underlaget är bristfälligt eller obefintligt behöver detta ingalunda avspeglas i deklarationen. All underdeklaration låter sig inte upptäckas genom deklarationsgranskning — lika litet som det kan ske genom offensiv taxeringsrevision. Mången ordförande tycks emellertid ha en överdriven tilltro till räkenskapsgranskning och en underskattning av möjligheten att enbart med ledning av deklarationsgranskning åsätta skönstaxering. Är deklarationen materiellt otillfredsställande men räkenskaperna vid revisionen befinns formellt oklanderliga har taxeringsrevisionen inte ökat förutsättningarna för att åsätta skönstaxering utan utgångspunkten är precis densamma som före taxeringsrevisionen.

Är grunderna för bedömandena vid skönstaxeringar grumliga minskas målverkan. Man stannar inför att inte skjuta alls, man skjuter bom eller vid sidan. I många län tycks taxeringssektionens tid i mycket hög grad upptas med kontroll av skönstaxeringar vid besvär eller undersökningar där nämnderna tvekat om att skönstaxera, då tiden i andra län åter kunnat ägnas åt mer offensiva uppgifter. Skiljaktigheten torde bero på oenhetliga principer vid bedömningen av bevisningen vid skönstaxering.

I skattelitteraturen har mig veterligt ingen mer ingående diskussion förts om bevisstyrkan av låga uttag för levnadskostnader i olika situationer, bevisvärdet av låg bruttovinst för tillverknings- jämfört med varuhandelsföretag eller sambanden mellan bruttovinst och levnadskostnader för en och samma rörelseidkare i olika situationer.

Talet om otillräckliga medel för levnadskostnader och onormal bruttovinst för ett och samma beskattningsår är däremot mycket vanligt. Följande citat — från Svensk Skattetidning 1957 s 12 —

[1] Redaktionen ser gärna en debatt i ämnet.

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-07 17:22:34

torde tjäna som typexempel därvid läsaren bör bortse från att frågan gäller eftertaxering: "Om exempelvis vid en bokföringsgranskning, som företagits hos en rörelseidkare sedan den ordinarie taxeringen för ett visst år vunnit lagakraft, upptäckes att den enligt bokföringen uppkomna *bruttovinstprocenten är onormalt låg för branschen* utan att någon rimlig förklaring härtill kan lämnas, samt vidare de uppgivna *uttagen för den skattskyldiges levnadskostnader* måste anses *otillräckliga,* torde hinder icke möta för att anse ett sådant fel direkt påvisat, att möjlighet till eftertaxering föreligger, även fast man inte exakt kan fastslå det undandragna beloppets storlek. Det bör räcka med att konstatera, att en inte alltför ringa summa åtminstone undandragits. Är då bokföringen i övrigt så bristfällig att den saknar bevisvärde i taxeringsavseende, bör skönstaxering kunna åsättas." *(Kurs. här.)*

Erhåller man verkligen någon starkare grad av bevisning genom att stödja sig på två olika grunder? Det spåras en tendens hos taxeringsmyndigheterna att anse för låg bruttovinst jämte för låga levnadskostnader som alternativa grunder och båda villkorens uppfyllelse som starkare bevisning än om bara det ena villkoret varit uppfyllt. I förra men inte i senare fallet företas då skönstaxering. Man förbiser, att de två grunderan inte behöver vara alternativa, där den skattskyldige är beroende av rörelsens resultat. Lämnar rörelsen dålig avkastning blir en normal följd att företagaren tvingas anpassa sina levnadskostnader därefter. Det behöver här sålunda inte vara fråga om två alternativa grunder utan om den låga bruttovinsten som orsak och de låga uttagen för levnadskostnader som verkan.

Grunden för skönstaxering synes i § 21 ha fått en alltför knapphändig motivering genom en exemplifikation, där "verksamhetens art och omfattning" utgör enda exemplet. För förvärvskällan rörelse har detta medfört, att skattskyldiga ifrågasatt lagligheten av skönstaxering på grundval av otillräckliga medel för levnadskostnader. Det torde sannolikt förhålla sig så, att levnadskostnadsberäkningar utgjort en vanligare grund för skönstaxeringar än bruttovinstberäkningar. Finsk skattelag ger i vart fall för förvärvskällan rörelse riktigare uttryck för vad frågan gäller, vilket framgår av följande föreskrift i 95 § tredje stycket av den finska inkomst- och förmögenhetsskattelagen: "Är den av den skattskyldige uppgivna inkomsten i jämförelse med andra på samma område under likartade förhållanden verksamma skattskyldigas årsinkomst eller i jämförelse med hans levnadsstandard uppenbarligen för låg och företer den skattskyldige icke ens på anfordran giltiga skäl för den låga årsinkomsten är skattenämnden berättigad att efter prövning fastställa beloppet för den beskattningsbara inkomsten." (Se Helmers, Kringgående av skattelag s 188).

Två olika grunder finns sålunda i första hand för skönstaxering: kontant- och bruttovinstberäkning. För att börja med kontantberäkningsmetoden innebär den en jämförelse mellan kontantöverskottets storlek och den skattskyldiges levnadskostnader. I förra fallet är fråga om en matematisk uträkning på sätt exemplifierats i bilaga 1, upprättad med ledning av beskattningsårets deklaration och förmögenhetsbilagan till föregående års deklaration.

Det är önskvärt, att kontantsammanställningen före delgivning av den skatt-

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-07 17:22:34

skyldige individualiseras så mycket som möjligt och görs så fullständig som möjligt. Genom detta tillvägagångssätt låter sig levnadskostnaderna — det andra ledet i jämförelsen — beräknas med mindre felmarginal. Själva bedömningen av dessa är nämligen subjektiv och därmed utsatt för skiftande uppfattningar från olika nämnders och ledamöters sida. Innan kontantsammanställningen sänds ut, torde det vara till fördel om de valda ledamöterna vid sammanträde och den skattskyldige per telefon tillfrågas i och för komplettering av sammanställningen. Det kan gälla ombyggnad av sommarstuga, utlandsresor, skattefri uthyrning av rum, inköp av frysboxar etc.

Det torde varken vara förenligt med taxeringsintresset eller den skattskyldiges rätt till ett fredat privatliv att i detalj söka analysera umgängsvanor eller förbrukningen av tobak och sprit. Finansministern har vid en interpellation berört denna fråga i samband med att ett specificerat formulär utsatts för kritik: "Sedan kan man självfallet diskutera om formuläret i alla delar fått en lämplig utformning. För min personliga del ställer jag mig avvisande till en del detaljer, t ex när det talas om utgifter för hygien, tobaksvaror, spirituosa, böcker, bio- och teaterbesök, presenter och julklappar. Inte minst av psykologiska skäl kan en begränsning framstå som önskvärd. Det torde räcka att de större utgiftsposterna specificeras och att mindre utgifter av den nyss nämnda typen tas upp i en eller ett par klumpsummor." (Se andra kammarens protokoll den 22 april 1958 § 2.)

Vid den i taxeringsarbetet vanligaste typen av skönstaxering på basis av levnadskostnader ligger kontantöverskottet nedom existensminimum eller också förekommer det kontantunderskott. Å bilaga 1 utgör sålunda kontantöverskottet efter avdrag för barnbidrag endast 3.735 medan jämförbart existensminimum är 5.350 kr. Läggs beräknade naturaförmåner till kontantöverskottet torde summan ungefär uppgå till beloppet för existensminimum. Men härav kan inte den slutsatsen dras, att den skattskyldige skall gå fri från skönstaxering då kontantberäkningen upprättas endast med ledning av deklarationerna utan att taxeringsnämnden rådfrågats eller upplysningar från den skattskyldige inhämtats i och för komplettering.

I alltför hög grad förefaller taxeringsnämnderna ägna uppmärksamhet åt skönstaxering av skattskyldiga med obetydliga rörelser med kontantöverskott omkring existensminimum. Förklaringen kan ligga däri, att deklarationsunderlaget just för dessa rörelseidkare kan vara bristfälligt. Man blir emellertid betänksam när taxeringsnämnderna genom höjningar på en eller ett par tusen kronor ansett sig med häremot svarande precision kunna fixera en hushållsenhets levnadsstandard. I många fall torde man därvid felaktigt ha anlagt samma normerande syn som på skönsuppskattning av natura och privatbruk av bil. Att ett annat betraktelsesätt vid skönstaxering kan anläggas framgår därav, att gränserna för levnadskostnader och underlaget härför inte sällan flyter. Härtill kommer att skönstaxering närmast stämplar den skattskyldige som falskdeklarant. Även deklarationerna som underlag för kontantberäkningen kan i sig rymma dolda felkällor genom att den skattskyldige inte iakttagit betydelsen av att intäkter och utgifter före resp. efter årsskiftet måste hållas i sär vid en förmögenhetsredovisning per kalenderår.

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-07 17:22:34

Om sålunda taxeringsnämnderna tror sig med ofta hög grad av precision kunna skönstaxera den nu berörda gruppen rörelseidkare, förefaller de däremot i mycket i hög grad sakna tilltro till möjligheten att skönstaxera större inkomsttagare. Detta torde sammanhänga med att tillräcklig upplysning om sambanden mellan inkomstutveckling, sparande och levnadskostnader inte stått klart för taxeringsnämnderna. I den mån arbetskorten innehåller kontantöverskott, bruttovinster etc. för en följd av år bör dock ett annat betraktelsesätt komma att slå igenom hos taxeringsnämnderna.

Den hittills karakteristiska uppfattningen och tillämpningen av person- och lokalkännedomen illustreras av följande uttalande, hämtat från SOU 1954:24 s 178—179: "En uppställning rörande den skattskyldiges levnadskostnader är ofta nödvändig för undersökning av en deklarations riktighet. Det är icke ovanligt, att en för en skattskyldig upprättad s k kontantberäkning visar ett överskott, som möjligen kan förslå vid ett ytterst sparsamt levnadssätt men som är för litet för en person med mera normala levnadsvanor och än mindre räcker till för en jämförelsevis god levnadsstandard. En taxeringsnämnd kan i ett sådant fall med sin person- och lokalkännedom ofta med god säkerhet bedöma, om den skattskyldiges deklaration är trovärdig eller ej, men om taxeringen genom besvär av den skattskyldige bringas under prövning av skattedomstol, som saknar denna person- och lokalkännedom, kan underlaget för prövning utan utredning om den skattskyldiges levnadskostnader bli alltför ofullständigt."

I ovanstående uttalande framhålls person- och lokalkännedom som en bristfällig grund vid prövning av besvär. Här har istället betonats betydelsen av att i första hand använda denna kännedom till vägledning för komplettering av kontantberäkningen före delgivning av den skattskyldige.

Taxeringsnämndens person- och lokalkännedom torde härutöver kunna utnyttjas till vägledning vid bedömningar, huruvida den skattskyldige i sin ekonomiska livsföring avvikit från vad som kan anses normalt. Vid föredragningen torde sålunda inte enbart kontantöverskott och bruttovinst utan även taxerad inkomst för en längre följd av år böra framläggas.

Giltigheten av vissa allmänna satser bör hållas i minnet. 1. Levnadsstandarden visar följsamhet mot inkomständringar. Vid sjunkande inkomst torde levnadsstandarden dock ha en tendens att retardera. (Bilaga 2.) 2. Utifrån sats 1 bör en vid olika inkomstlägen normalstandard för levnadskostnaderna kunna uppställas. Officiellt utförda hushållsundersökningar torde kunna läggas till grund för gränsstandarden. 3. Vissa undersökningar styrker, att rörelseidkarens sparande är relativt större än tjänsteinkomsttagarens (Ek. Revy 1958 s 165) men i stort torde eljest rörelseidkarens levnadsstandard följa samma normer som tjänsteinkomsttagarens. 4. Följande omständigheter utgör bl a grund för närmare undersökning: a) Stora svängningar olika år i kontantöverskott för samma skattskyldig b) Ett kontantöverskott vid existensminimum eller avsevärt under normal gränsstandard men samtidigt lika stort eller betydande sparande (jämför bilaga 1).

Med ledning av den inom vissa gränser ekonomiska lagbundenhet som normalt utmärker individernas handlingsmönster torde en prövning av deklarationens tro-

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-07 17:22:34

värdighet även vid högre inkomster kunna ske på basis av kontantöverskott och beräknad levnadsstandard. Exempel på levnadsstandarden inom olika inkomstlägen finns intagna i bilaga 2. Beräknade levnadskostnader enligt denna eller liknande tablåer torde kunna tillställas skattskyldiga hos vilka kontantöverskottet väsentligt understiger normalstandarden för motsvarande inkomstskikt. Härigenom kan skönstaxering på grund av för låga kontantöverskott träffa högre inkomstskikt än f n utan att levnadskostnaderna därför på ett för den skattskyldige stötande sätt i detalj behöver analyseras.

Existensminimum — jämför Skattenytt 1963 s 86, 3 — som utgör lägsta gränsen för kontantöverskott vid alla inkomstlägen, är enkelt att arbeta med men ett alldeles för onyanserat vapen att överlag angripa underdeklaration. Utgår taxeringsnämnden emellertid från en sammanräknad hög inkomst enligt deklarationen som uttryck för viss levnadsstandard, blir utgångspunkten ohållbar där betydande underdeklaration föreligger och inkomsten enligt deklarationen sålunda inte på långt när ger godtagbart uttryck för konsumenttypen. Kontantöverskottets storlek i det enskilda fallet måste därför alltid direkt skärskådas mot person- och lokalkännedomen hos de valda ledamöterna. Ett lågt kontantöverskott i förhållande till deklarerad inkomst bör dock under alla förhållanden vara en varningssignal för taxeringsmyndigheterna.

Kan nu verkligen sammanräknad inkomst enligt deklarationen ge ett ens tillnärmelsevis rätt uttryck för vilken konsumenttyp den skattskyldige tillhör? Rörelseidkaren reglerar ju sina inkomster ur progressivitetssynpunkt med hjälp av reserver i varulager, avdrag för värdeminskning etc. och en del skattskyldiga redovisar helt enkelt onormalt höga inkomster ur borgenärssynpunkt. Sannolikt kommer den här föreslagna jämförelsen mellan kontantöverskott och deklarerad inkomst att visa sig vara bästa instrumentet för rörelser utan reserveringsmöjligheter eller där rörelseidkarens verksamhet bedrivs under liknande förutsättningar som en löntagare. Blir rörelseidkarens handlingsmönster istället beroende på osäkerhet inför eller övertro på framtiden, möjlighet till investeringar av någon betydenhet i rörelsen, spekulationsvinster eller liknande lär en jämförelse mellan kontantöverskott och deklarerad inkomst — även om denna justerats med hänsyn till reservförändringar — knappast kunna tjäna till vägledning.

Skönstaxeringar av skattskyldiga med kontantöverskott omkring existensminimum syns för närvarande förhärska. Det är inte ovanligt att skönstaxeringarna härvid ger fel utslag och drabbar nystartade rörelser, rörelser på gränsen till konkurs etc. I många fall har nämnderna då förbisett betydelsen av ett likviditetsbedömande, innan skönstaxering åsatts. Även härtill måste hänsyn tas.

I den tidigare framställningen har arbetsmomenten ur teoretisk synpunkt måst särskiljas såsom fastställelse av kontantöverskott, beräkning av levnadsstandard, rådfrågning av nämnden och upplysningar från den skattskyldige. I praktiken lär dessa arbetsmoment flyta i varandra eller en helt annan ordning följas. Ett grundligt förarbete kan emellertid förhindra att kontantsammanställningar blir utsända i onödan lika väl som de kan tillställas andra inkomstskikt än hittills. Det torde då återstå att något beröra de skattskyl-

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-07 17:22:34

digas förklaringar i de fall kontantsammanställningar kommit att utsändas.

Värdet av den skattskyldiges förklaringar är växlande och kan gälla lån utöver deklarationen, lotterivinster etc. Ofta lär den skattskyldige få räkna med, att uppgifterna måste styrkas med intyg, kvitton och liknande, därvid kravet naturligtvis ställs högre ju osannolikare taxeringsnämnden finner förklaringen vara. Vid en låg kontantförbrukning åberopas ofta helt allmänt, att slutsatser från en större grupp inte äger giltighet för den skattskyldiges fall och att privatförbrukningen varit ovanligt låg. Ett sådant resonemang lär få förringat värde, om det under en följd av år föreligger betydande växlingar i den skattskyldiges levnadskostnader utan att sannolik förklaring härtill kan lämnas. Förbrukning av förmögenhet, som uppgivits inte ha kommit med i deklarationen föregående år kan föranleda eftertaxering på grund av oförklarad förmögenhetsökning det året etc.

I alltför hög grad lär hittills skönstaxeringar ha grundats på ett statiskt bedömande för ett eller möjligen ett par år och därvid träffat skattskyldiga omkring existensminimum. För att få fram försvarbara skönstaxeringar och dessutom gällande högre inkomstskikt måste enligt min mening utvecklingen för den enskilde skattskyldige studeras för en betydligt längre tidsperiod mot bakgrunden av allmänt gällande ekonomiska lagar.

Bilaga 1

Blomster- och grönsakshandlare, nettointäkt av rörelse ca 16.000

Sammanställning av kontanta inkomster och utgifter.

Inkomster		*Utgifter*	
I. *Kontanta inkomster enligt deklaration:*		I. *Kontanta utgifter enligt deklaration:*	
Kontanta intäkter:		Kontanta utgifter:	
enl. bil. A jordbruk		enl. bil. A jordbruk	
» » B annan fastighet		» » C annan fastighet form. 6 b	615[1]
» » C rörelse	118.560	» » C rörelse	102.578
Behållen kontant inkomst av tjänst maka	609	*Tillkommer:*	
II. *Förmögenhetsminskning sedan föregående år:*		En avdragsgill kostnad för anskaffning av maskiner och inventarier	1.450
Minskning av bankmedel	1.189	Under beskattningsåret betald prel. skatt	3.012
» » kontanta medel	411	kvarst. skatt	432
IV. *Barnbidrag:*		Betalda försäkringspremier	617
Dotter född -48, son född -47	1.100[2]	II. *Förmögenhetsökning sedan föregående år:*	
Normalbel. för ex. min.:		Bostadshyra	2.700
Makar 5.650		III. *Skuldminskning*	890
2 barn 1.320		IV. *Övriga kända kontanta utgifter*	
6.970		Bilbyte, Saab	4.000
Bostadsvärde 1.620		½ driftskostnad för bil	740
5.350			
Summa inkomster kr.	121.869	Summa utgifter kr.	117.034

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-07 17:22:34

Sammanställning:	Enligt ovanstående utgör summa inkomster	121.869
	» » » » utgifter	117.034
	Överskott	4.835

[1] Sommarställe 15 km från bostaden.
[2] Utgår vid jämförelse med existensminimum. (SN. 1963 S 86, 3).

Bilaga 2

Hushållskassor — några exempel direkt ur verkligheten ("Huru stora skall hushållspengarne vara", Skattebet. fören. 1961)

	Årsinkomst 12.900 2 vuxna, 2 små barn. Husmodern hemma per år	Årsinkomst 12.000 2 vuxna, inga barn. Husmodern hemma per år	Årsinkomst 19.350 2 vuxna, 3 barn. Husmodern hemma per år	Årsinkomst 18.000 2 vuxna, inga barn. Husmodern hemma per år	Årsinkomst 24.900 2 vuxna, 2 barn. Hembiträde. Husmodern förvärvs-arbetande per år	Årsinkomst 33.350 2 vuxna, 3 barn. Husmodern hemma per år	Årsinkomst 51.350 2 vuxna, 3 barn. Hembiträde. Husmodern hemma per år
Skatter och obl. avgifter ..	2.400	2.400	4.320	4.320	6.000	10.400	19.400
Försäkringar	200	200	500	500	400	600	1.000
Sparande och/eller reserv för oförutsett	600	600	420	1.080	600	1.000	900
Bostad, el., tel. etc	2.420	2.700	3.600	3.600	3.900	5.600	7.000
Hushållet, mat och övrigt inkl. gäster (ev. hemhjälp på undre raden)	4.800	3.600	6.900	4.200 200	7.200 3.600	7.200 250	9.600 3.600
Barnen: kläder, skola m. m.	900	—	1.680	—	1.000	2.400	2.100
Makarna: kläder, fickpengar m. m.	1.080	1.800	1.200	2.400	1.200	1.800	3.000
Läkare, tandvård	200	200	300	200	400	500	550
Rekreation, semester, ev. bil etc.	300	500	430	1.500	600	3.600	4.200
Summa	12.900	12.000	19.350	18.000	24.900	33.350	51.350

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-07 17:22:34